

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMANLI MİNYATÜR'ÜNDE KIZLAR AĞASI VE HAS ODA AĞALARI GIRLS AGAS AND HAS ODA AGAS IN OTTOMAN MINIATURE

Abdurrahman DEVECİ*

Öz

Bu makalede Osmanlı sayrında bulunan padişahın özel hariminde ve makamında görev yapmakta olan ağaların, minyatürdeki yeri üzerinde bir inceleme yapılmaktadır. Bunlar, Harem Ağaları veya Kızlar Ağaları ve Has Oda Ağlarından ibarettir.

Sarayda, Padişah'tan ve sadrazamdan sonra ikinci önemli makam sahibi olarak bilinen kızlar ağasını, Osmanlı minyatüründe hakiki kimlikleriyle teşhis edebilmek pek de zor değildir. Kızlar ağalarının bulunduğu bazı minyatürlü kitapların açıklamalarında, Habeshi Mehmet Ağa, Uzun Süleyman v.d. ağaların hakiki isimleri de verilmiştir.

Ancak minyatürlerde, has odada önemli görevlere sahip olan Has Odabaşı, Silahdâr Ağa, Çuhadar ağa ve Rikabdar ağa gibilerin hakiki kimliklerini teşhis edebilmek çok zor ve belki de olanaksızdır.

Aslında Osmanlı minyatüründe, has odabaşı ve Silahdâr Ağa, padişahın yanında en fazla gözüken görevlilerdendir. Fakat onların huzuru tipik ve temsili olup, aynı tipler değişik minyatürlerde bir az farklılıkla tekrar olmuştur.

Bu makale, minyatürde yer alan harem ağalarının ve has oda ağalarının özelliklerini ve resme sağlayan estetik katkılarını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Minyatür, Harem Ağası, Has Oda Ağası.

Abstract

In this article, a research is done on place in miniature of agas who works in private harem and authority of the sultan in the Ottoman palace. They were called Eunuchs or Girls Agas and Has Oda Agas.

Girls Agas who after the Sultan and the Grand Vizier, known as the owner of the second most important in the palace, is possible to diagnose them and identity genuine in Ottoman miniature.

In the descriptions of some manuscripts with Girls Agas so Habashi Mehmet Ağa, Uzun Suleyman and etc, are given them genuine names.

However, in miniature, is very difficult and perhaps impossible to diagnose genuine identities of agas as has odabaşı, Gunnery aga, Cuhadar aga and rikabdar aga having an important role in the special room.

In fact, in the Ottoman miniature is one of the highest officials appear next to the sultan has odabaşı and Gunnery aga. But their peace is typical and representative, in the same type in miniature have been again a little difference.

This article examined contributions aesthetic provides pictures and characteristics of the Harem Agas and Has Oda Agas and their aesthetic importance in miniature.

Keyword: Ottomon, Miniature, Harem Aga, Has Oda Aga.

Giriş:

Osmanlı imparatorluğunda saray teşkilatı; sarayın değişik bölümleriyle ve içinde bulunan makamları ve çeşitli görevleriyle araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Sarayın ilginç teşkilatı ve esrarengiz bölümleri sanat eserlerine de yansımıştır. Öyle ki saray mensupları, genelde padişaha yakınlığı oranda minyatürlerde de kendi yerlerini bulabilmişlerdir. Bu minyatürlerde kimi zaman kim olduğu malum, önemli bir kişiye rastlanırken, kimi zaman da tam olarak kim oldukları belli olmayan ancak duruşları, görevleri ve giydiği elbiseleriyle hangi sınıfa ait oldukları anlaşılan karakterlerle karşılaşırız. Bu karakterler genelde bir hakiki şahsiyeti göstermekten fazla, bir sınıfı temsil etmekte ve sembolik görevleri yerine getirmektedirler.

Söz konusu tipler, genelde harem ağaları ve has oda ağaları grubunda bulunmaktadır. Bu tiplerin, birçok minyatürde sultanın yanında yer alması ve genelde birbirine benzer bir şekilde tekrarlanması onları minyatürlerin ayrılmaz bir özelliğine dönüştürmüş, Osmanlı minyatüründe önemli tipler olarak ortaya çıkarmıştır.

Minyatürlerde Padişahları ve sadrazamları, paşaları ve saraydaki nüfuzlu ağaları teşhis etmek o kadar zor değildir. Onlar üzerine yapılan resimlerin sayısı da pek az sayılmaz. Ancak birçok sahnede bulunan has odabaşlarının ve silahdâr ağalarının tam olarak kim olduklarını ayırt etmek zor ve belki de imkansızdır. Genelde, onların sadece hangi gruba ait olduklarını anlayabiliyoruz. Minyatürlerin açıklamalarında da onlar hakkında da açıklayıcı bir bilgi verilmemiştir.

Bu makalede sarayın en özel ve mahrem bölümlerinde ağalık eden harem ağalarının veya padişahın en yakınında yer alıp padişaha arz verme hakkına sahip olan has oda ağaları üzerinde bir inceleme yapılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, rahmandevceci@gmail.com

Bu şahsiyetler bazen hakiki, bazen de temsili ve sembolik olarak karşımıza çıkacaklardır. Makale iki görünüşe de önem vermektedir.

Harem ağaları A grubuna, has oda ağaları ise B grubuna alınmıştır. B grubunun önemli mensupları, grup altında açıklanmıştır.

A) Kızlar ağası:

Osmanlı Sarayını idare eden ağalar üç gruba ayrılırlar. Birun Ağaları, Enderun Ağaları ve Kızlar ağaları (Harem Ağaları ve Dârü'ssaâde Ağaları da denir) (bkz. Turan, 1999: 129).

Kızlar ağası ya da harem ağası Osmanlı Devletinde haremde sorumlu olan yüksek düzeydeki görevliye verilen isimdir.

kızlar ağası beyaz olduklarından ak (hadım) ağalar, zenci olduklarında ise kara (hadım) ağalar olarak adlandırılır (Turan, 1999: 129).

Önceleri kızlar ağasının (Kara) konumu beyaz ırktan bir köle olan Kapı ağasından daha düşüktü. O dönemde kızlar ağaları beyaz kölelerden seçilip onlara Akağalar denirdi (Gündüz, 2002: 69). Ancak Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren kızlar ağası siyahi kölelerin arasından seçilmeye başladı ve o zamandan sonra karaağaların sayısı arttı.(Afyoncu, 2008: 196).

Osmanlı sarayında her zaman yüzlerce siyah köle görev yapardı. Bu siyah kölelerin cinsel işlevleri ergenliğe ulaşmadan önce yok edilmiş (hadım edilmiş) oluyordu. Hadım edilmiş siyah köleler genellikle Mısır beylerbeyliği tarafından saraya takdim edilirdi (Ünal, 2007: 44).

Ancak buna rağmen bazı kaynaklar hadım işinin bazen Osmanlı sarayında da yapıldığını göstermektedir. Sultan Selim 1566 da tahta çıkmak üzere İstanbul'a geldiğinde dostluğuna güvendiği Gazanfer'i ve kardeşi Cafer'i de getirir. Haremde bile yanında bulunmalarını sağlamak için hadım edilirler, ancak bu işin sonu kötü biter ve Cafer ameliyattan sonra ölür (Tanındı, 2002: 47).

Kara hadım ağaları, kadınların bulunduğu harem kısmında görevliydi. Bunlara Dârüssaâde ağası veya kızlar ağası denirdi. Harem kısmında görev yaptıkları için Harem ağası da denirdi (Birinci, 2004: 153).

Hadım edilmiş siyah kölelerin Osmanlı sarayında yaygın şekilde görev almalarının birçok nedeni vardı: Öncelikle kadınlarla cinsel ilişki kuramamaları sebebiyle haremde görev yapmalarında bir sakınca görülüyordu. Hiçbir zaman çocukları olmayacağı için ve hiç akrabaları da olmadığı için padişah ve saraya olan sadakatlerinden kuşku duyulmuyordu. Hareme gelen bu siyah köleler en aşağı rütbede hizmete başlardı. Sonra sırasıyla acemi ağası, nöbet kalfası, ortanca, hasıllı, on ikinci hasıllı, yayla başı gulamı, yeni saray baş kapı gulamı olurlar ve en başarılı olanları Kızlar ağası olarak atanırdı. Görevden alındıkları takdirde Mısır'a gönderilerek (Gündüz, 2002: 62)onlara ömür boyu bir maaş bağlanırdı.

Kızlar ağası, on altıncı asrın sonlarında Babüssaade ağasının da âmiri , dolayısıyla bütün sarayın nazırı anlamına gelen büyük ağa unvanını taşımıştır (Turan, 1999:130). Kızlar ağası padişah ve sadrazamdan sonra Osmanlı Devletinin 3. en yüksek görevlisi hale gelmiştir.

Padişahın huzuruna gerektiği zaman çekinmeden çıkabilme yetkisine sahipti. Kızlar ağası padişahın huzurunda samur bir kürk giyerdi. Sarayın güvenliğini sağlayan baltacıların kumandanlığını yapardı.

Padişahla sadrazam arasında ve padişahla Valide Sultan arasındaki haberleşmeyi sağlardı. Hatta Gazanfer ağa gibi bazı ağalar veziriazamları bile gölgede bırakabiliyordu (Ünal, 2007: 41). Hareme yeni cariyelerin alınması, haremdeki nikah, sünnet düğünü ve doğum törenlerinin düzenlenmesi hep Kızlar ağasının sorumluluğu altındaydı. Padişaha olan yakınlığı nedeniyle protokoldeki yerleri zamanla Kapı ağasının da üzerine çıktı (Gündüz, 2002: 68).

Osmanlı minyatüründe kara ağaları teşhis edebilmek çok da zor değildir. Bu ağalar ilk bakışta siyah veya esmer renkleriyle dikkat çekmektedir. İlaveten padişaha en yakın duran karakterlerdendir. Başlarındaki sarık veya kavuk ve bazen giydikleri kürklü elbise onların kıyafet özelliklerindedir. Ayrıca çoğu minyatürlerin açıklamalarında, Habeşi Mehmed Ağa, Süleyman Ağa, Gazanfer Ağa, Zeyrek Ağa v.s. gibi harem ağalarından bilgi verilmiş olup onları teşhis edebilmek kolaylıkla mümkündür.

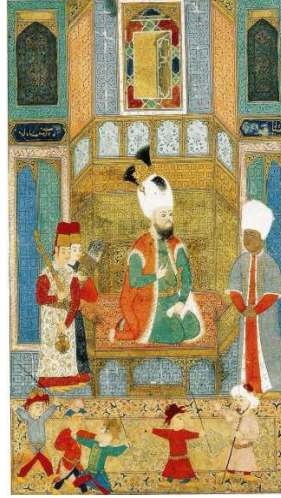
Resim 1. Sultan III. Murad ve Mehmed Ağa. Zübdetü 't-Tevârih. 1583 tarihli. Türk ve İslam Eserleri Müzesi, no. 1973, y.88b (Tanındı, 2002:44).

Resim 1 solda Habeşi Mehmed Ağa'yı, ortada Sultan III. Murad'ı ve sogda silahdâr ağalar (Bağcı, 2006: 140) görülmektedir. Mehmed Ağa Osmanlı tarihinde kara ağalarının makamının gelişmesinde, harem ağalarının nüfuzunun sarayda artmasında etkili olan en ünlü ağalardandır. Habeşi Mehmed Ağa 1574 yılında kendisine verilen yetkilerden cesaret alarak Dârüssaâde ağalığını Bâbüssaâde ağalığından ayırdı ve Dârüssaâde ağası unvanını aldı ve kara ağaların sarayda üstün bir duruma gelmesine yol açtı. XV. Yüzyıl başlarında Çelebi Mehmed, II. Murad'ın yanında yer alan Umur Bey ve Fatih Mehmed'i destekleyen Murad Paşa ile beraber, sanat koruyuculukta önemli rol oynamıştır (Mahir, 2005: 23; Tanındı, 1993: 409). Ayrıca Sultan III. Murad döneminin (1574-1595) 1574-1581 yılları olaylarını anlatan, 1581 yılında minyatürlü olarak hazırlanan ve Sultan III. Murad'a sunulan Şehinşehnâme-i Murad-ı Salis'in birinci cildindeki dört minyatür Mehmed Ağa ile ilgilidir (İstanbul Üniversite Kütüphanesi.F.1404) (Tanındı, 2002: 43).

Resim 2'de aynı ağayı görmekteyiz. Ortada sultan, saray cücelerinin eğlenceli gösterisini izlerken gözükmektedir. Sultanın sağ tarafında silahdâr ağalar yer alırken sol tarafta kızlar ağası Habeşi Mehmed ağa bulunmaktadır. Sultan her ketsen daha büyük ölçüde, ondan sonra ise kızlar ağasının figürü ikinci büyük boyuta sahiptir. Cüceler sahnenin ön kısmında yer almalarına rağmen, abartılı bir şekilde hepsinden daha küçük yapılmıştır. Çünkü son önemi taşımaktadırlar. Gerçekte cücelerin cüsseleri bu kadar küçük boyutta olmasa da, normal insanlara göre çok kısa boylu olup sultanı ve saray büyüklerini eğlendirmekle yükümlüdürler. Bu sahnede sultan bir elini kaldırıp bu eğlenceyi ayarlamakla yükümlü olan kızlar ağasıyla bir şeyler konuşmuş halde gözükmektedir.

Surnâme-i Vehbî'de III. Ahmed'in ortaoyunu seyreden sahnesinde de Kızlar ağası Padişahın yanında yer almıştır (Resim 3). Biri yeşil diğeri kırmızı kaftan giyen iki siyahi Kızlar ağası, iki küçük şehzadeden sonra sultana en yakın pozisyonda bulunmaktadırlar. Erkekler sakal ve bıyıklı resmedilirken kızlar ağalarının yüzleri hep tüsüz görülmektedir.

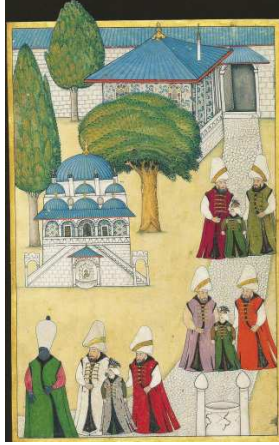
Resim 4'da kızlar ağasını diğer saray görevlileriyle beraber sünnet edilecek çocukları sünnet odasına götürürken görmekteyiz. Alt sol köşede görünen siyahi kızlar ağası Uzun Süleyman olduğu bilinmektedir (Tanındı, 2002: 51) Diğer figürler, başları eğik dururken, kızlar ağasının dik ve ciddi durması ağalığının güzel bir ifadesidir.

Resim 2. Sultan'ın saray cüceleriyle eğlencesi [TSM, H2169], (And, s. 240)

Resim 3. 1720 Şenliği'nde III. Ahmed ortaoyunu seyrediyor, Surnâme-i Vehbî [TSM, A3593] (And, s. 327).

Resim 4. Kızlar ağasının çocuk yaşta bir Osmanlı şehzadesini sünnet törenine götürmesi (1720-1732) Topkapı Sarayı, Üçüncü Avlu, Arz Odası ve III. Ahmed Kütüphanesi, *Sûrnâme-i Vehbî* {TSM, A3593} (And, s. 297).

Bab-ı Humayun ile Bab-ı Saadet arasındaki birinci avlu ve oradaki binaları gösteren bir minyatürde (Resim 5) de Kızlar ağasını alt sağ kısımda oturup, ayakta duran iki kişiyle konuşurken görmekteyiz, aynı resmin üst sol kısmında görünen siyahî çocuk Kızlar ağası tarafından yetiştirilen çocuklardan biridir.

B) Has Oda ve Has Oda Ağaları:

Has Oda, hane-i has olarak da bilinir, Osmanlı sarayında enderun olarak bilinen iç bölümün en önemli dairesidir. Fâtih tarafından kurulan bu odanın âmiri Has Odabaşı Onun vazifesi padişahın soyunup giyinmesine yardım etmektir. Has oda'da eğitim gören iç oğlanların görevleri padişahın şahsî hizmetlerini görmek ve sarayda iken muhafazasına bakmaktır (Ünal, 2007: 39).

Hasoda'nın kuruluşunda hizmetli mevcudu otuz iki kişi idi. Yavuz Sultan Selim Han devrinde Hırka-i Şerif Dairesinin inşaatından sonra, mevcudu kırk kişiye çıkarıldı. Hasoda'nın 16 ve 17. asır sonuna kadar en büyük zabıtları sırasıyla Hasodabaşı, Silahdâr, Çuhadar, Rikabdar, Tülbend gulamı ve Miftah gulamı idi (Gündüz, 2002: 62). İlk dört ağa padişaha bir konuda arz sunma yetkisine sahip "Arz Ağaları" idi. Hasodabaşı, 18. asır başına kadar, diğer ağalar hariç, bütün oda mensuplarını cezalandırma ve padişaha haklarında arz verme yetkisine de sahipti (Altındağ, 1974: 100).

Yukarıda söz edilen ağalardan başka, Hasoda'da peşkir gulamı, ibrik gulamı gibi ağalar ve odanın inzibatını temin eden köşebaşılar vardı (Gündüz, 2002: 62). Hünkâr müezzini, sır kâtibi, baş çuhadar, sarıkcıbaşı, kahvecibaşı, tüfenkçibaşı, berberbaşı gibi bizzat padişahın hizmetini gören görevliler de mevcuttu.

Hasoda'nın asıl vazifeleri, Hırka-i Şerif Dairesinin temizliğini yapmak, oradaki Kur'ân-ı kerim ve diğer kitapların tozlarını almak, muayyen ve mübarek gecelerde öd ağacı yakmak, gülsuyu serpmek, buradaki madeni eşyaları parlatmak gibi işlerdi. Bunların işine has odabaşı nezaret ederdi (Altındağ, 1974: 99).

Hasoda, Hazine, Kiler ve Seferli odalarının hizmetleri 1833 yılında lağvedildikten sonra yeni bir Enderun teşkilâtına yer verildi.

Minyatüre gelince, has odada değişik görev yapan birçok ağanın olmasına rağmen, onların arasından minyatürlere en fazla sızılabilen, Has Odabaşı ve Silahdâr Ağadır. Sarayda, eğlence mekanlarında ve seferlerde padişahı korumasıyla yükümlü olan silahdârlar veya padişahın hizmetinde olan Has Oda ağaları çoğu minyatürlerde padişahla beraber betimlenmişlerdir.

Burada, minyatürlerde yer alan önemli has odalılar tanıtılacak ve onların resimlerdeki huzuru gösterilecektir.

B) a. HAS ODA BAŞI

Has odabaşı Enderûn ağalarının ikincisiydi. Has oda'da Padişahın şahsî hizmetleriyle görevli en büyük rütbeli subaydı (Ünal, 2007: 39). Pâdişâhın en yakın hizmetini görenler bunun emrinde idi. Emri altında has oda gılmanı ismi verilen içoğlanları vardı. Has odabaşı da dâima pâdişâhla

beraber bulunurdu. Saraydaki emânât-ı mukaddesenin muhafazası da has odaya aitti. Ayrıca Hırka-i saâdet'in huzurunda Kur'ân-ı kerîm okurlardı.

Has Oda Başı diğer ağalardan Padişaha daha yakındı. Saray içindeki ve dışındaki Padişaha ait bütün hizmetleri görürdü

Has Oda Başı padişahın elbisesini giydirmek ve çıkartmakla vazifeli idi. Padişahın her gittiği yerde Has Oda Başı da beraber bulunurdu. (Altındağ, 1974: 100)

Fatih Kanûnnâmesine göre Has Odada yalnız Has Oda Başı arz ağası iken sonraları bu selâhiyet Silâhdâr Ağaya da verilmiştir (Altındağ, 1974: 100).

Has Oda Başı seferlerde de padişah ile beraber olup onun hizmetini yapardı. Dolayısıyla padişahın seferlerini konu alan birçok minyatürde, özellikle de Süleymannâme ve Hünernâmede Has Oda Başı sürekli padişahın arkasında veya yan tarafında görmek mümkündür. Ancak genelde Has Oda Başlarının hakiki şahsiyetleri belli olmamaktadır. Bekli de bunun nedeni kızlar ağasından daha aşağı bir makamda olmalarıdır. Has oda başları genelde tipik ve temsili bir görünüme sahip olup, genç, yuvarlak yüzlü, küçük dudaklı ve tantanalı renkli elbiselerle gözükümler. Onların resim düzleminde, kurgusu ve estetiğinde de büyük katkısı vardır.

Has Oda Başları sultan'ın çevresinde at üzerinde veya ayakta dururken, sultan'ın ayrılmaz elemanları gibi görülmektedir. Bu minyatürlerde her zaman iki veya üç Has Odalı sultan'ın arka tarafından, peyker ve muhafızlardan sonra yürümektedirler. Onların en yaşlısı Has Odabaşı, diğerleri de onun emrindeki iç oğlanlar veya bir başka deyimle Has Oda Gılmanlarıdır. Başları kavuklu ve elbiseleri rengarenk olan bu has odalılar aynı zamanda resim tekniğine de hizmet etmektedirler. Resim 6' de görüldüğü gibi, sağ taraftaki iki has odalı, biri turuncu diğer mavi renkli kaftanı ile, hem de biri siyah atı diğeri beyaz atı ile kontrast yaratmaktadır. Ressam Has Odabaşı ve yanındaki gılmanı sadece gerçek bir sahneyi göstermek için değil, aynı zamanda onları estetik amacı doğrultusunda da kullanmıştır.

Resim 6. Sultan Süleyman'ın Bögürdelen'den geçişi, Süleymannâme, Folio 8 1a, (Atıl, 1986: 107).

Resim 7. Sultan Süleyman av ederken, Süleymanname, folio 115 a, (Atıl, 1986: 107).

Resim 7’de Kanuni Sultan Süleyman av ederken betimlenmiştir. Arkasında ise Has Odabaşı ve maiyetindeki gılmanı görünür. Onların giydikleri elbiselerinin ve bindikleri atların renkleri bir uyum içindedir. Has Odalılar bakışlarıyla sultanın hareketlerini takip etmektedirler. Ressam iki has odalının tipini birbirinden farklı yapmaya özen göstermiş. Gılman, küçük yüzlü ve küçük yaşlı görünürken Has Odabaşı iri yapılı ve daha olgun resmedilmiştir. Fakat has odalılar sultana göre daha küçük figüre sahiptirler. Klasik Osmanlı minyatüründe genelde sultan diğerlerine göre daha büyük boyutta yapılır. Ancak buna rağmen Has Odalılar, değişik sahnelerde değişik renkli elbiseleriyle dikkatleri kendilerine çekebilirler. Değişik sahnelerde benzer pozisyonda tekrarlanmaları da onları resimlerin önemli karakterlerinden birine çevirmektedir. Bu sahnelerdeki küçük figürlü has odalıların tam olarak kim oldukları belli olmayıp, onların temsili ve sembolik huzuru önemini hatırlamak gerekir.

Sultanın maiyetindeki has odalıları bazen iki kişi bazen de üç kişi olarak görmekteyiz. Resim 8, üçlü bir gruptan örnektir. Has Odalılar, duruşlarındaki düzen, atlarının zarif çizimleri, genç ve zarafetli yüzleri ve rengarenk elbiseleriyle ilgi çekmektedirler. Her kes hareket ve heyecan içindeyken, onların, sultanın hareketine uygun, ağır başlı ve metanetli yürüyüşleri sarayın disiplinini sergilemektedir.

Resim 8. Kanunî Sultan Süleyman çalgıcılar, soytarılar, dansçılar eşliğinde Atmeydanı'na giriyor, Nakkaş Osman, Hünername II [TSM, H1524], (And, 2014: 225).

B) b : Silâhdâr Ağa:

Sözlükte “silâh taşıyan” mânasında Farsça bir kelime olan Silâhdâr ağa has oda ağalarının ikincisi idi. Osmanlılarda, Yıldırım Beyazıt devrinde silahdarlık kurulmuştu. Pâdişâhın silâhını taşımak,

öteki silahları ile birlikte diğer kıymetli mücevher ve eşyaları korumakla tek bir silahdar vazîfelendirilmişti. Silahdarlar için "silahdâr-ı şehriyârî" unvânı ve daha çok "silahdar ağa" unvânı kullanılmıştır (Turan, 2009: 191).

Sultanların özel hizmetlerine bakan, Has Oda mensuplarından biri olan Silâhdar Ağa, Fâtih karnâmesi'ne göre Has Odalıların, has odabaşından sonra ikinci büyük yönetici olarak belirlenmiştir.

Silahdar Ağa Enderûn'un en nüfuzlu ikinci simâsi ve âmiriydi. Saray kanununa ve nizâmına göre Has Oda ağalarının en kıdemlisi olan pâdişâha silahdar olurdu.

Silahdar Ağa olmak bir Enderûnlu için en büyük gâye idi. Silahdar ağa, pâdişah sabah namazı vaktinde haremde çıkıp Enderûn'a geldiği andan bâzen yatsı namazından sonra hareme döneceği âna kadar sürekli hükümdârın yanında bulunurdu (Turan, 2009: 192).

Silahdarlık Sultan II. Mahmut devrine kadar sürdü. Giritli Ali Ağa'nın 10 Ekim 1831'de ölümü üzerine bu göreve yeni bir tâyin yapılmayarak kaldırıldı (Ülkü, 1974: 102). ve silahdarlık vazîfesi hazîne kethüdâsına verildi. Az sonra da bu hizmeti görmek üzere Enderûn Nâzırlığı, bir yıl sonra ise mâbeyn müşirliği kuruldu (Turan, 2009: 192).

Enderundaki Koğuş ve Ocaklarda bulunan ağaların ta'lîm ve terbiyeleri, koğuş ve ocak nizamlarına riayetleri Hazine, Kiler ve Seferli Kethüdaları tarafından kontrol edilir. Kethüdalar koğuşlarda cereyan eden yolsuzlukları silâhdâra bildirirlerdi (Ülkü, 1974: 101).

Ramazân'ın on beşinci günündeki ziyarete hazırlanması işi ile Silâhdâr Ağa meşgul olur. İcab eden temizlik işlerini gece ve gündüz çalıştırdığı Tülbent Gulâmlarına gördürürdü.

Osmanlı minyatüründe Silâhdâr ağa, sultanın yanında en fazla yer alan has odalılardandır. Onu sultanın arkasından yürürken, sultan at üzerinde sefere çıktığında, arkasından atlı giderken av sahnelerinde da sultana ok gibi silah verirken görmek mümkündür. Silahdâr lar minyatürlerde güzel elbiseli ve yakışıklı ve genç görünümüne sahiptirler. Minyatürde genelde Silahdâr Ağalar, (Has Odabaşı ve maiyetindekiler gibi) iki veya üç kişi olarak gözükmektedirler. Onlardan biri elinde silah tutarken diğeri buhardan ve gülsuyu kabı gibi eşyayı taşımaktadır (bkz. Bağcı, 2006: 188).

Genelde Silâhdar Ağaların başlarında kırmızı kadifeli ve zülüflü üsküf, üzerinde kaftan (bkz. resim 9, 10, 11), beline çifte paftalı, gayet pahalı som mücevherli kemer ve altın köstekli som murassa' ve değerli bıçak takarak at üstünde katılır (bkz. Resim 10), hükümdarın seyf-i selimî adı verilen kılıcını sol omzuna (bkz. resim 9, 11) alaylarda ise sağ omzuna alarak hünkârın sağ gerisinde yürür. Silâhdarın sarayda sarık sarıp kürk giymesine de izin verilir (Turan, 1988: 191). Ancak minyatürlerde genellikle kafanla görülmektedirler.

Resim 9'da iki silahdâr görülmektedir. Birinin elinde kılıç görülürken diğeri ellerini saygıyla birbirine kovuşturup padişahın emrinde durmaktadır. İki silahdârın elbiselerinin modelleri hemen aynı olsa da, değişik renklerle birbirinden ayrit edilmiştir. Birinin elbisesinin ana renginin yeşil diğerrinin ise kırmızı olması, aralarında kontrast sağlamıştır. İkisinin de yüzleri yuvarlak dudakları küçük ve saçlarının modelleri ise hemen aynıdır. Has Oda mensupları genelde bu tiplerde gözükmekte ve bu şemal az farklılıkla değişik minyatürlerde tekrarlanmaktadır. Nin

Nigari'nin yaptığı bu resim Kanuni Süleyman'nın oğullarını ve eşini kaybettiği döneme aittir. Hüznü bir sultanı görüyoruz, ancak silhdârın taşıdığı altın kılıcı onun gücünü simgelemektedir (Bağcı, 2006:189) .

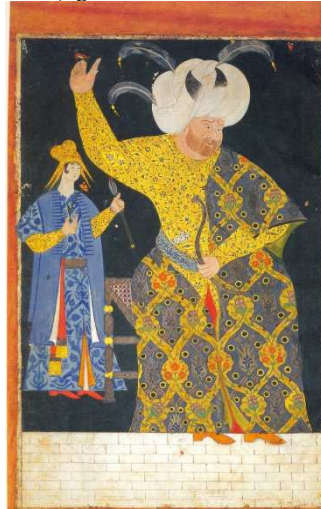

Resim 9. Silahdâr Ağa, Bağcı, Kanuni Sultan Süleyman'ın portresi, Albüm, 1560- 65, TSM, H. 2134, y. 8. (Bağcı, 2006: 188).

Resim 10. Şehzade Selim ve maiyeti Belgrat yolunda, Ahmed Feridun, Nüzhet-i Esrârü'l-ahbâr der-sefer-i Sigetvar, 1569, TSM, H. 1339, y. 83b-84a. (Bağcı, 2006: 113)

Resim 10'da Şehzade Selim'in, maiyetindekilerle Belgrat seferine çıktığı sahnede, silahdârları şehzadenin arkasında at üzerinde görmekteyiz. Şehzadenin özel korumacıları olan iki silahdâr biri beyaz diğeri kahverengi ata binmiştir. Yaya yürümekte olan diğer silahşorlar ise Osmanlı askeri teşkilatının Peyk (Bağcı, 2006: 112) grubuna ait korumacılarıdır.

Resim 11. Silahdar oğlan (Tüfekçibaşı), Sultan Selim ok atarken, Albüm, 1561-62, TSM, H. 2134, y. 2b- 3a. (Başkan, 2009: 107).

Has bahçedeki gezintilerde padişaha refakat etmek, padişahlar ava çıktığında beraber bulunup sofralarını kurmak ve ramazanın on ikisinde Hırka-i Şerif Dairesi'nde yapılan merasimlerde mukaddes emanetlerin Revan Köşkü'ne taşınmasına nezaret etmek, ayrıca 111. Murad zamanından beri yapılması âdet olan mevlid törenlerinde çuhadarla birlikte padişaha

buhur ve gül suyu ikram etmek, de silâhdar ağaların görevleri arasındadır (Turan, 2009: 191).

Resim 1’de görüldüğü gibi sağ tarafta duran silâhdardan biri elinde kılıç bulundururken, diğeri gül suyu kabunu tutmuştur.

Negari’nin eseri olan Resim 11’de II. Selim’i Kütahya’da şehzadeligi döneminde ok talimi yaparken görmekteyiz (Başkan, 2009: 107). Silâhdâr ağanın emri altında olan bir silâhdâr içoğlanı da Sultan Selim’in arka tarafında bulunmaktadır. Padişaha ok veya silah uzatan silâhdâr oğlan’a Tüfekçi Başu adı da verilmiştir (Ülkü, 1974:98). Tüfekçi Başu’nun görevi tam olarak sultanı korumak olmayıp, asıl görevi avlarda ona ok ve silah uzatmaktır. Silâhdâr oğlanın saç folu daha evvelki silâhdâr ağalara benzer olsa da, burada değişik bir tip ortaya çıkmıştır. Onun şapkası, elbisesinin yeni motifleri ve ayrıca çizimindeki zarafet ve yumuşaklık dikkat çekicidir. Nigari’nin resimlerin bariz özelliği, portreleri bir fotoğraf gibi aslına benzer yapmasıdır. Onun eserlerinde sultanların gerçek simalarını görmek mümkündür. Bu özen, sadece sultanın figürüyle kısıtlanmıyor, maiyetindekilerin figürlerinde de gerçekçiliği uygulamaktadır. Bu resimde silâhdâr oğlan da ondan payını almış gözükmektedir. Resimde Sultan Selim o kadar büyük boyutta yapılmıştır ki, ince uzun boylu silâhdâr oğlan ondan mesafeli duruyor gibi gözükmektedir. Halbuki silâhdâr onun tam arkasında oku hazır durumda tutmaktadır. Ayrıca silâhdârın elbisesinin mavi rengi de sultanın elbisesinin sarı rengine bir kontrast oluşturarak resmin estetik gücünü artırmaktadır.

B) c: Çuhadar Ağa:

Çuhadar, Farsça’da “yün kumaş” mânasına gelen çuhaya, “sahip olan” anlamındaki dâr kelimesinin ilâvesiyle oluşmuştur (Özcan, 1993: 582). Çuhadar ağa, has odanın üçüncü önemli görevlisi ve arz ağalarından biri olarak bilinmektedir. Değişik konularda padişaha arz vermek yetkisine sahiptir.

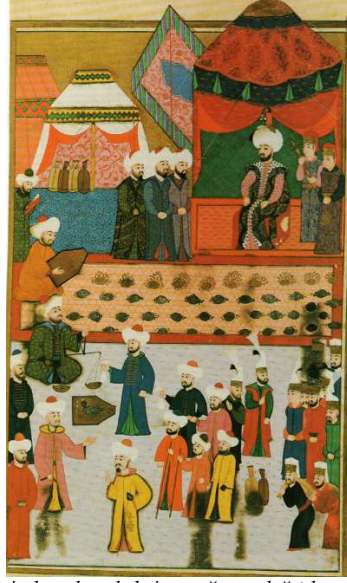
Enderun Tarihine göre Çuhadârlığın ihdası Çelebi Sultan Mehmet zamanındadır. Çuhadar ağa padişahın inandığı kişilerden seçilmekte olup padişahın hizmetinde birçok görevi yerine getirmektedir. Padişahın dış elbiselerine de o bakar (Ünal, 2007: 40).

Osmanlı minyatüründe Çuhadar resmini, daha önceki ağalar gibi sık sık görmek mümkün değildir. Bazı minyatür kitaplarında çok seyrek karşımıza çıkar. Hem de hep uzun kaftanlı ve sarıklı gözükür. Gerçekte de saray yasasına göre çuhadâr ağalar yalnızca sarık sararlardı ve kürk giyemezlerdi. Kürkü ancak silâhdâr ağa ve ondan daha üst kademelerde olanlar giyebilirdi (Altındağ, 1974: 102).

Resim 12’te sol tarafta duran başu beyaz sarıklı, koyu yeşil kaftanlı ve bıyıklı olan Çuhadar ağadır. Çuhadar ağanın vazifelerinden biri savaştan sonra bahşişleri ve inamları dağıtmaktır (Özcan, 1993: 582). Resim 13’te sol tarafta oturup terazi ile bahşişleri tartarak eşit şekilde dağıtan kişi çuhadar ağadır. Bu resmin üst kısmında Kanuni sultan Süleyman ortamı izlemektedir. Bahşişler sultanın emri ile dağıtılır. Sultan böylece kendi adamlarının gönlünü kazanır ve savaşlara daha da istekli katılmaları için onları teşvik eder.

Resim 12. Baş Çuhadar Ağa, Defterdar, Defterdar Emini, Nişancı, Darphane Emini (ZEKAI ÖKTE , 1999: 59).

Resim 13. Çelebi Sultan Mehmed döneminde, askere bahşiş ve ağnam dağıtılması, Hünernâme (ANAFARTA, 1969: 54).

Aynı zamanda Çûhadâr Ağa Padişahın yağmurluğunu taşımak ve giydirmekle yükümlüdür. Padişahın bir yere gidişinde Baş çûhadâr rikâb-ı Hümâyûnun sağ tarafında yaya olarak yürürdü, ikinci çûhadâr kırmızı atlas kese içinde bulunan Padişahın ayakkabısını belindeki kuşağın yan tarafına asar ve hükümdarın sol tarafında giderdi. Çizmeci tabir olunan üçüncü çûhadâr ise padişahın çizmesini belindeki kuşağa takardı. Dördüncü çûhadârla diğerleri de alaylarda peyk ve solakların arasında yürürlerdi (Ülkü, 1974: 102).

Ancak Osmanlı minyatürü gerçekçi olmasına rağmen bütün bu karakterleri birer birer göstermeye gereksinim duymamıştır. Minyatür için gerçekte olan arayış ve düzenin bir özetini temsili bir ifade ile verebilmek, daha doğru bir tercihtir. Resim 14'te sultanın sağ tarafında yürüyen beyaz sarıklı ve sakallı olan şahıs Baş Çuhadar, sol taraftaki turuncu kaftanlı ve beyaz sarıklı genç ise İkinci Çuhadar olmalıdır. Ancak dört çuhadarı yerli yerinde görmek mümkün değildir.

Resim 14. Malkoç Ali Paşa'nın Topkapı Sarayından Çıkışı, (Seçkin, 2007: 117)

B) d: Rikabdar:

Rikabdar Kelimesinin sözlük anlamı "üzengi"dir. Rikab kelimesi, Selçuklularda ve Osmanlılar'da sultanın bizzat kendisi, yanı, katı veya maiyetiyle huzuru anlamına gelirdi (Özcan, 2008: 112).

Rikabdar dördüncü yani en sonuncu arz ağasıdır (Altındağ, 1974: 98). Bir başka deyimde has odalılardan en önemli dördüncü yetkilidir.

Rikâpdârlar merasim ve alaylarda, binişlerde hükümdarın yanından ayrılmazlar, padişah kayıkla bir yere giderse karşısında bulunurlardı. Bunların maiyetleri Çûhadâr Ağaların maiyetleri kadardı (Altındağ, 1974: 104)

Rikâbdârlar padişahın ayakkabılarına bakar, çizmelerini giydirebilirlerdi (Ünal, 2007: 40). Sonraları bu hizmet Baş Çûhadâr Ağa ile maiyetine verilmiştir. Rikâb-ı Hümâyûn Ağalarının hazır bulunmadığı mahallerde, onlar hususi gezintilerde Padişah ata binerken üzengisini tutarlardı. Resim 15’de orta sağ tarafta sultanın atının üzengisini tutup önünden yürüyen bir genç rikabdar görülmektedir. Fakat rikabdar figürü minyatürlerde fazla yer bulmamıştır.

B) e: Diğer Has Odalılar:

Arz ağalarından başka has odada Tulbent Gulâmı, Anahtar Ağası, Peşkir Gulâmı ve diğer alt kademli görevliler de bulunur. Osmanlı minyatürlerinde onlar pek kayda değer bir öneme sahip olmamıştır. Ancak ara sıra topluluk içinde karşımıza çıkabileceklerdir.

Resim 15. İran elçisi padişahın huzuruna armağanlarla gelmesi, Şehnâme-i Nadiri [TSM, H1124], (And, 2014: 250).

Sonuç:

Bu makalede sarayın en özel ve mahrem bölümlerinde görev yapan harem ağalarının veya padişahın en yakınında yer alıp padişaha arz verme hakkına sahip olan seçilmiş has oda ağaların üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Bu şahsiyetler bazen hakiki, bazen de temsili ve sembolik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harem ağaları veya bir başka deyimle Darüssade ağaları, Sadrazamdan sonra padişaha en yakın kişiler olarak, sarayda büyük nüfuza sahiptirler. Onlardan, Hebeşi Mehmed Ağa gibileri sanata da çok önem vererek, bazı minyatür kitaplarının yapılmasına da büyük katkı sağlamışlardır.

Osmanlı döneminin çeşitli musavver kitaplarda kimi zaman bu ağalardan söz edilerek resimleri yapılmıştır ki onları bulmak zor değildir. Minyatürlerde genelde kızlar ağalarını hakiki şahsiyetleriyle görmek ve onları teşhis etmek mümkündür.

Ancak bu makalede sadece hakiki şahsiyetleriyle bilinen ağalar üzerine durulmamakta, aynı zamanda bir çok minyatürde padişahın yanında önemli yere sahip olup ancak sadece mensup oldukları sınıflarıyla bilinen has odalılar üzerine de inceleme yapılmıştır.

Has odada sırasıyla yüksekten aşağıya Has Odabaşı, Silahdâr, Çuhadar, Rikabdar, Tülbend gulamı, Miftah gulamı v.s. görevliler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ilk dört ağadır ki arz ağaları olarak bilinmektedir. Makalede bunların önemine dikkat çekilerek, söz konusu has odalılarının Osmanlı minyatüründeki huzurları incelenmekte, minyatürlerden örnekler verilmektedir.

Has oda mensupları, özellikle de Has Odabaşı ve Silahdâr Ağalar birçok sahnede gözükseler de onların hakiki şahsiyetini teşhis edebilmek mümkün değildir. Onları, sınıflarını simgeleyen temsili tipleriyle bilmekteyiz.

Daha alt kademedeki has odalılar, hatta sembolik görünüşte de minyatürlerde sık sık görmek mümkün değildir.

Kızlar ağaları ve has oda ağaları minyatürlerin estetik gücünün artmasında da etkili olmuşlardır. Dolayısıyla onların minyatürdeki huzurları estetik açıdan da incelenmiştir.

KAYNAKÇA:

- AFYONCU, Erhan (2008). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu –VI*, İstanbul: Yeditepe. Yayınevi.
- ALTINDAĞ, Ülkü (1974). "Has Oda Teşkilatı", *TET Dergisi*, sayı 14, s. 97- 113.
- ANAFARTA, Nigar (1969). *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası.
- AND, Metin (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATIL, Esin (1986). *Süleymanname - The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, İstanbul: İSAM.
- BAĞCI, Serpil v.d. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı, Sanat Eserleri Dizisi 457*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- BAŞKAN, Seyfi (2009). *Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- BİRİNCİ, Necat (2004). *Fatih ve Dönemi*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
- GÜNDÜZ, Tufan (2002), *Osmanlı Sarayı Teşkilatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- MAHİR, Banu (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Kabalacı.
- ÖZCAN, Abdülkadir (1993), "Çuhadar", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul: İSAM/İslam Araştırmaları Merkezi, 381- 382.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2008). "Rikabdar", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 35, İstanbul: İSAM/İslam Araştırmaları Merkezi, 110-111.
- SEÇKİN, Selçuk (2007). "17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması Vekayi-i Ali Paşa", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama merkezi Dergisi OTAM*, sayı 21, s. 95-122.
- ÜNAL, Mehmet Ali (2007). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 7. baskı, İsparta: Fakülte Kitabevi.
- TANINDI, Zeren (2002). "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitapları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 3, sayı: 3, s. 4-56.
- TANINDI, Zeren (1993). "Türk Minyatür Sanatı", *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı*, Ankara: İş Bankası Yayınları, s 408-420.
- TURAN, Ahmet Nezihi (1999). *Mahremiyetin Muhafızları Dariüssaade Ağaları , Osmanlı Araştırmaları XIX*, s. 123- 148.
- TURAN, Şerafettin (2009). "Silahdar", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 37, İstanbul: İSAM/İslam Araştırmaları Merkezi, s 191- 193.
- ZEKAI ÖKTE, Ertuğrul (1999). *Minyatür ve Gravürle Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı.